

analogiei și a trebuit deci să se producă, căci o formă corespunzătoare sinonimă fără de —ce n'a existat.¹⁾ Alătarea de *oace* etc. nu pot fi puse din acest punct de vedere forme ca *acela, acmoțe, acclea*.

Același raport, în ce privește, soarta lui *eccum-*, ca și între **actare* (> ar. *astare, ahtare*) și *atare* este d. p. între ar. *acșî* și *așî*; că și mgl. *tari* sânt lipsite de prefixul *a—* ir. *sā* și mgl *sa*; *ecum-hic* a dat *aci*. Pentru variantela lui *aşa* și *aci* vezi dicționarele și glosarele citate, pentru limba veche mai ales glosarul din *Candrea Psaltirea Schetiana II*. Explicarea diferitelor variante ale lui *aci* a fost dată în *Dicț. Acad.*

Cernăuți, Aprilie 1920.

Originea vocativului în -le de Teodor Capidan.

La substantivele masculine și neutre terminate în consonantă sau *-u*, în afară de vocativul în *-e*, mai avem și unul în *-le*: *doamne* și *domnule*. Dintre aceste două feluri, cel în *-e* se întrebuiuțează mai rar și mai mult la nume de persoană și la adjective substantivate *voinice, tinere*, dar și acestea pot face voc. în *-le*: *bunule, drăguțule* etc.

Cu originea acestui voc. s'a ocupat mai întâi Fr. Miklosich în *Beiträge zur Laul Lehre der rumänischen Dialekte* După ce, la pag. 58 din *Vocalismus II*, vorbește despre terminațunea *o* de la vocativul subst. femenine, spunând că *das o im Auslalte des Vocativs und des Imperativs ist eine Interjection; doamno și doamna o, vino für vina o*» la pag. 70, vorbind mai pe larg tot despre vocativul subst. femenine, adăugă: «Analog zu erklären sind die Vocative der masc. wie *Jánku le . . ;* der wahre Vocativ ist *Janku* und *le* eine Interjection». După dânsul, H. Tiktin (în *Grundriss der rom. Phil.* I, 451) a emis cel dintâi ideea că acest *-le* de la voc. substantivelor masculine și neutre în *-u* nu este de căt subst. articulat plus *e* de la vocativ. Tot în acest

1) Vezi mai sus despre drom. *încoa* și ar. *aoa*.

sens se exprimă el și în *Rumänisches Elementarbuch* p. 86. În ediția a doua din Giundriss p. 592 renunță la această explicație și se mulțumește să adauge numai că în -le «man die gleichlautende bulgarische Interjektion (bože le «o Gott») sehen möchte». În fine, W. Meyer-Lübke într-un articol „Zur Syntax des Substantivums“ publicat în *Z. f. r. Ph.*, XIX. 478, după ce explică, că nu există, ea înțeles, nici o deosebire între *voinice* și *voinicule*, presupune că -ule din a doua formă reprezintă interjecțiunea cu înțeles alintător -le, care se întrebunează în poezia poporană bulgară. Totodata dă și trei exemple *libele*, *božele* (bog) și *malele* (majka), toate luate din Cankov, *Bulgarische Grammatik* p. 27. (1)

Această explicație dată de Meyer-Lübke a fost admisă de toți filologii, care s-au ocupat, în serie, cu flexiunea substantivului, reproducând totuși și exemplele citate de el, afară de ultimul exemplu *malele* care este de genul feminin și nu se potrivește cu funcțiunea lui *le* la subst. masculine(2). Astfel O. Densusianu în *Histoire de la langue roumaine* I, p. 244, după ce nu exclude posibilitatea de a vedea în voc. *omule* un pendant articulat (*omul+e*) a formei vechi nearticulate *oame* (*om+e*), admite că acest -le ar putea reprezenta foarte bine și interjecțiunea slavă *le*, dând și un exemplu din cele citate de Meyer-Lübke: *libe-libele* «mon bien aimé». Înainte de O. Densusianu, Weigand, într-un studiu asupra dialectului din regiunea Someșului și al Tisei (3) dând de interjecțiunea *le* întrebuiențată la sfârșitul subst. fem. ca în *fată le, ! mai că le!*

Vez fată le ulița

Iäu o văd da nu prea bine (ib. p. 47)

(1) Aceste trei exemple fusese citate cu mult mai înainte și de Fr. Miklosich, vorbind despre voc. substantivelor din limba bulgara: „Dem voc. auf -e wird in Volksliedern *le*, denen auf -o *ljo* angefügt: *bože le, libe le, male le, mater: bulfo ljo*. „Vez Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen Vol. III, p. 181

(2) Numai Sandfeld Jensen, vorbind în studiul său din *Grundriss* „Die nicht lateinischen Bestandteile im Rumanischen“ p. 530, despre originea slavă a voc. în -o de la substantivele feminine, nu pomenește nimic despre voc. subst. masculine în -le, deși presupune că și voc. e ar putea fi de origine slava

(3) *Samosch und Theissdialekte* în *Jahresber. d. Inst. f. rum. Spr.* VI. p. 3.

conchidé în modul următor: „Meine Erklärung der Entstehung des Voc. auf -le aus der Interjektion le' die bulg. Ursprungs ist, wird bekräftigt durch die Anwendung derselben auch bei Fe meninen im Samoschgebiete, besonders in der Gegend von Şişeşti“ Va să zică și Weigand admite originea bulgărească a lui -le, aducând pentru aceasta ca doavadă și faptul că *le* se întrebunează ca interjecțiune și după substantiv feminin. Întrebunțarea lui -le în această funcție are aşa de mare însemnatate pentru Weigand, încât el reamintește că tot după substantive fem. se întrebunează și în dialectul aromân.

După ce am văzut care sănt părerile asupra originei lui -le, să vedem acum care este vechimea și întinderea lui. În scrierile vechi vocativul în *le* apare din ce în ce mai rar; întrebunțarea lui se mărginește mai mult în literatura poporană și cea nouă precum și în limba vorbită. În ce privește întinderea lui, în afară de dialectul dacor, se mai întrebunează tot aşa și poate și mai mult în dialectul meglenoromân. Dialectul istor, nu-l cunoaște, iar cel arom., deși după cum vom vedea mai jos întrebunțea -le foarte des numai ca interjecțiune urmând numai după substantiv feminin, ca desinență a vocativului, aşa cum se întâlnește în dacor. și meglenor., nu se întâlnește decât la un singur subst. masculin: *dumnidzale*.

Inșiți soațe cu capitle goale

Să strigați tute Dumnidzale! Pap. Lit. Pop. 928 16, din *dumnidză*, (Voi nu mi trăsisă ea dumnidză Cod Dim p. 139 29 din *Jahresb. IV*) mai vechiu *dumnidză* cu ă final (*Dumnidzău-i mare* Știe a mea turnare. Pap. L. P. 876 1), care apare la forma articulată *dumnidzau-lu*. În *dumnidzale* avem a secundar rezultat din *ea-* și urmat în silaba următoare de *e* din -*le*, ceea ce ne dovedește că acest -*le* nu este nou Weigand, în studiul citat mai sus, să pentru dialectul arom. și forma *džuneală* de la *džone* (juvenem). Însă ea, după cum am arătat în lucrarea mea *Die nominalen Suffixe im Aromunischen* p. 45 nu poate fi socotită ca un vocativ, din cauza accentului. Un *džone* ne-aici fi dat la voc. *džónele* s. *džónule*, ca *códru*—*codrule*, în mici un caz însă nu *dzuneale*, cu schimbare de accent. În afară de aceasta,

și în dialectul arom. ca și în cel dacor. voc. în -le îl formează numai subst. masc. și neutre terminate în consonantă și -u, nu și masc. în -e, cum este dzone. În džuneale avem un diminutiv: džone suf. -el (džunel¹); de aci apoi voc. džuncale, care mie îmi este cunoscut numai ca subiect, și chiar în această funcțiune îl întâlnim și în lit. pop.

Și angăneaste un lai džuneale,	Oftează un biet Tânăr.
Un džuneale vătămat.	Un Tânăr ucis.

Din toate acestea rezultă că oricare ar fi întrebuițarea vocativului în -le în dial. dacor., întru cât el se află și în dia. meglenor. și chiar într'un singur cuvânt și în cel arom., noi trebuie să admitem că prezența lui în limbă română este relativ foarte veche și anume din timpul încă pe când Dacoromâni, Meglenoromâni și Aromâni trăiau la oalalta, prin urmare înainte de veacul al VIII și al IX.

Admitând acum că -le este de origine bulgară, să ne opriș un moment ca să vedem care este întrebuițarea lui în această limbă. Aceasta cred că este cu atât mai de trebuință, cu cât de la Meyer-Lübke, care a dat această explicație, ilustrându-o prin trei exemple luate dintr-o gramatică bulgară veche și până la Weigand, care dintre toți filologii, după Miklosich, s'a ocupat cel mai mult cu studiul elementului slav din limbă română, toți au reproodus câte un exemplu două dintre cele citate de Meyer Lübke, fără ca cineva să se fi ocupat să studieze funcțiunea lui în limbă bulgară.

Din cercetarea poezilor populare bulgărești publicate în numerile din *Zbornik*¹) ce avem în biblioteca Muzeului limbii române, precum și din versurile ce am întâlnit întâmplător în dicționarul lui Gerov²), am constatat că acest le este o simplă interjecțiune care însă se întrebuițează, după cum a susținut Markoff, în regulă generală, după substantivele femenine lată acum și câteva citate:

1) Cuvântul se găsește și în literatura veche dacoromană: dzunelu (Psalt. Sch. p. 415), dzurelu (Codicele Vor. p. 51) și junelu (Coresi, Psalt. pp. 175, 147, 415). De asemenea și în literatură populară loți ju nei D'ut tunere. (G. D. Teo Iorescu, *Poezii Populare*, p. 54) Ju ielaș (Mera, Basarie p. 206)

1) Sbo nul za narodni u novi oren ja nauka i knizuna,
2) N. Gerovu, *Réčník na bulgarskú jazík*.

Sestro le, Gane sestro le, Da ideš doma da kažeš *	Surioară Gane, surioară, Să mergi acasă să spui (Sb. XI, 14) *
Stano le, Stano, ubava Ade Stano, da se zememe *	Stano fă, Stano frumoasă, Haide, Stano, să ne luăm (ib. 12) *
Goro le, goro, Rila planino, *	Codrule, codru, Rila munte, *
Halal mi stiu vhai goro le... *	Dăruește-mi codrule (G. 393) *

și tot aşă am întâlnit de zeci de ori și mai bine: *male le* (G. 432), *ružo le* (Sb. VII, 25), *babo le* (ib. 91), *bulne le* (ib. 88), *goro le* (XI 46), *biso le* (ib. 63), *baljo le* (ib. 45), *duške le* (ib. 16), *done le* (G. 428), *anko le*, *mila duso le* (XVII, 74), *Todorke le* (ib. 63), *mamo le* (ib. 51), *Ghunke le* (ib.), *Kato le*, *mota dušo le*, (ib. 62), *Spaso le teljo* (ib.), *maino le* (XVIII, 107), *Dragano le*, *běla Dražano* (ib. 141), *Radke le*, *Rudo hubava* (ib.) etc.

De asemenea *le* se întrebuintează și după subst. masc., însă de origine turcă, care se termină în -ă, cum sănt și în românește *agu*, *pașă* etc, și care, prin urmare, după terminație, puteau fi socotite ca subst. femenine. Așa avem:

Ago le, ago Soliman,	Tu aga Soliman,
Haide sjă ti zabălgari,	Haide fă-mi-te Bulgar,
.Da bideš mlado Bălgarče.	Să fii june Bulgăraș (G. 35)

Tot aşă:

Pašo, le, naš gospodarju! Tu pașă, stăpânul nostru, (Sb. VII. 88) cfr XVII, 76.

Dintre celelalte subst. masc. de origine bulgară am întâlnit abia patru cinci urmate de interjecțiunea *le*, între 75 de cazuri, în care toate subst. erau de genul femenin.

Starče le ti neznaino	Tu moșule necunoscut
Što sivi volove prodavaš	Care vinzi boi suri (Sb. VII 41)

și tot aşă *Rojne-le gospodine* (ib. XI 26), *bože le višni gospodi* (XVII, 53), *ludo le* (ib. 208), *bae le* (ib. 212).

Acest *le* sună în unele regiuni și *lea*, aşă, după cum vom vedea că se aude și în dialectul aromân.

Momnea lea mari hubava	Tu, fetiță drăguță,
Iela mi porti etvuri.	Vino de-mi deschide porțile (Sb. VII 40)

și tot așa: *malea lea, mila malea lea* (mămă dragă mamă; ib. 40). Dar acest *le s. lea* nu se întrebuițează numai în urmă substantivelor femeinice, ci, până azi, având numai funcțiunea de interjețiune, se pune și înaintea lor:

Oi le sestro, oi le mila sestro! Alei soră, alei dragă soră! (Sb. XI 37) sau: *Ioi le sestru, mila sestru* (XVII, 181). *Ioi le ženi, mili ženi* (ib.) În această poziție îl întâlnim și înaintea subst. masc. *Oi le Marko, oī le mili sinu* (ib. 34). *Oi le mili bratko* (ib.). Dn această întrebuițare, *Oi le* se identifică cu româneșcul *alei*, întrebuițat numai în poezia populară și mai ales în cea epică ca introducție la invocații (cf. *Dicț. Limbi Române*). *Alei moarte grabnucă, Când în sat tu ai intrat.* MARIAN, l. 178, *Alei tu stea de seară.* ŜEZ. IV 143.

Acest *alei*, prin reduplicarea lui *le*, ajunge *alelei* și *alele*; de asemenea *dale, dalelei* și *dalele*, cum se poate vedea în *Dicț. L. R.*, întocmai după cum bulgărescul *le* ajunge *lele*!)

Lele bože, kakvo sega stana Alei Doamine, cum a ajuns acum
Brat na brata krăfta da ispie Frate să bea sânge la frate
(Sb. XI 29)

și tot așa: *Lele Iane, lele nașa sestro* (ib. VI 32). *Lele male, starn male* (ib. 23) *Lele kerko, lele sestro* (ib. 16).

După ce am văzut că *le* nu este de cât primițivul interjecțiunii *oi le* și *lele* din limba bulgară și a formelor române *alei, alele, alelei*; după ce am mai văzut că în această formă nu stă numai în urma substant. femeinice, ci și înaintea lor și a substant. masculine, să vedem întrebuițarea lui în dialectul arom., acolo unde, ca terminație a vocativului, îl întâlnim la un singur cuvânt.

Din cele ce știu asupra întrebuițării lui *le* ca interj. în graiul viu și din cercetarea poezilor poporane publicate de P. Papahagi, *le* pus la sfârșitul cuvântului se întrebuițează exclusiv numai după subst.-fem., ca și în bulgărește. Iată și câteva citate cu traducerea dată în text:

Teată le, mușătă
Te-n stai nverinată

Dragă fată frumoasă,
De ce-mi stai întristată (Pap
L. P. 876 32)

¹⁾ Despre *lele, alei, alelei* vezi și Fr. Miklosch, *Vergl. Gramm. d. Sl. Spr.* III, 181

*

Vrută le, să nu ascultă canivă

Fă, dragă, să nu asculti pe
nimenea

Mea niți laea dadă-tă

Dar nici pe bătă mamă-tă
(lb. 917 20).

După subst. masculine *le* se întâlnește numai una singură dată, după nă cuvânt: *late*, care, după mine, este un bulgărim, de oare ce forma obișnuită în tot dialectul este *tată!*¹⁾

Tate le, tate mărat

Tată, biet tată,

Bagă-ți mâna tu ațel sin

Pune mâna în acel săn

Să scoți șarpile ațel yiu

Să scoți șarpele cel viu. (lb. 944)

Dar întrebunțără cea mai deasă în dialectul arom. o are *le* sub formă *lea*.

Feată lea feată arumâñă,

Fată, fă, fată arumâncă,

Te stai cu caplu tu mână

Dece stai cu capul în mână?

(lb. 877|8)

și tot asă. *Ata lea, ata ti va-n tu fac.* ib. 947 40. În această formă se întrebunțează și înaintea subst. fem., având însemnarea pronominală de „tu“ sau „fă“?²⁾

Lea feată, lea mușată,

Fă, fată, fă, frumoasă,

Cându-ń te am băștată.

Când te-am sărutat lb. 863 23).

și tot aşă. *Stai lea feata nu ți-o arșine, Ca yin ș-mine dupa tine.* ib. 840 39 *Arumâna mea lea armana mea, Dî iù-ń yin dî iù-ń d'puń?* ib. 859 66 ef., 251 67, 877 7, 927 37 etc.

Dar *le*-nu se întrebunțează numai în urma sau înaintea subst. fem., ci și înaintea și în urma ori cărui cuvânt: *Le! te-i arauțu te patam* *Noi marat'l'i dî fu* ib. 1028 45. *Nu-ți buisea le,* *per'l'i ahântu* *Nu l'a lora ahântu lai* (nu-ți vopsi atâtă perii, nu-ți fa atâtă negri) b. 884 + cf. 920 17 În această funcție se identifică cu *le* și *lele* din bîlgărește.

Sednaña e Iana

S'a aşezat Iana

1) Cf. varianta publicată de Weigand, *Die Aromunen* II, p. 150

2) Miklosich, vorbind despre interj. *le* din dialectul aromân, susține că ea se pune într-un ebs antivelor feminine, ceea ce nu este cu neputin a, dând un exemplu *le surori* (o c.).

Lele pod bela loznița	Subt o viță albă
Iana le, pod bela groznița	Iana, subt o viță albă
Aide le, pod senka senița	Subt o umbră umbrișoară . (Sb. XX 14).

Și tot aşa: *Idi le, idi stara maiku* (XVII, 181) *Văzludeha le, poludeha* (ib.).

După cum în bulg. avem din *le* un *lele*, tot aşa și în dialectul arom. avem un *lele* cu aceeași întrebuițare: *Lele hil'u al Zafirache, Lele piștoale ufumate. Lele cordzi afumate* ib. 1025|41 *S-fațeà nă nuntă mare, Lele Vanghea mea* ib. 923|26.

Din toate aceste citate extrase din literatură pop. aromână, reiese că întrebuițarea lui *le* în arom. ca interj. se identifică peste tot, în toate formele (*le, lea, lele*) și în toate pozițiunile, după și înaintea subst. fem., cu *le, lea, lele*, din limba bulgară.

In dialectul meglenit, *le* nu se întrebuițează de cât numai ca terminațune a vocativului: *domnuli* 3|50, *ampiratuli* 6|10, *gomuli* 17|38 etc; iar în locul lui *le* pus înaintea vocativului, se întrebuițează interj. *bra*: *bra pul'* 4|32 pe lângă *pul'uli* (puiule) 4|56, *bra deadu* 4|6 pe lângă *deaduli* (moșule) 17|16, *bra milu* 13|31, pe lângă *miluli* 2|31 etc.¹⁾. In cântecele populare strânsse de mine din acest dialect, în locul interj. *le* sau *lea* din dial. arom. întrebuițat la sfârșitul subst. fem., se întrebuițează interj. *mari, mări, mori*: *Iel să-nă dară mamu mori, Taslu di matšcatu* 5|XIII. *Al' zis-au la Lazi mamu moari, Nu la voi Traiu prus-măcintu* 3|VII, etc.

Din cele expuse asupra întrebuițării lui *le* în bulgărește și în dialectele dacor., arom. și meglenor. rezultă că trebuie făcută o deosebire între întrebuițarea lui *le* ca terminațune a vocativului în cele trei dialecte române pe de o parte, și între întrebuițarea lui *le*, cu toate celelalte variante, ca simplă interjecție în bulgărește și în dialectele arom. și dacoromân pe de altă parte. Această deosebire trebuie facută cu a ît mai mult, cu cât introducerea lui *le* în dacor. și arom. nu putea să se păstreze până azi în două funcții Căci dacă am admite

1) Exemplile sănt date din studiul meu *Meglenoroman I* Vol. I, „Istoria și graful lor” care este gata de tipă

că acest *le* a întrat în l. română în funcțiune de interjecțiune aşa cum se găseşte până azi în bulgăreşte, și numai mai târziu a ajuns să se cristalizeze pe lângă subst. masculine, nu feminine - ceea ce iarăși este o imposibilitate ca dezinență a vocativului, atunci nu ne-am putea explică prezența lui *le* ca interjecțiune. Iar în cazul când am treze și peste această greutate și am admite această dublă funcțiune a lui *le*, nu ne-am putea explică faptul că în dialectul arom. în care îl întâlnim aşa de des, pot spune tot aşa de des ca și în bulgăreşte, în funcțiune de interjecțiune după subst. feminine, nu îl întâlnim de cât una singură dată ca terminație a vocativului la un subst. masculin, atunci când în dialectul dacor. ca interj. se întâlnește numai de două ori și aceasta regional, iar ca terminație a voc. este aşa de des întrebuițat. În fine, dacă acest *le* ar fi fost aşa de des întrebuițat, la început, ca interj., în sânul limbii române, încât mai târziu să fi ajuns și ca terminație a voc., atunci eră lucru firesc ca în această dublă funcțiune să se fi păstrat și în dialectul meglenor., care, după cum se știe dintre toate dialectele române, după cel istrivan, este cel mai influențat de elementul slav.

Dar în afară de aceasta, întrebuițarea lui *le* în bulg. numai după subst. feminine, exclude orice posibilitate de a vedea în acest *le* pe acela de la vocativul substantivelor masculine din limba română. Mai ~~natură~~ ar fi fost ca el să se fi lipit de subst. feminine, căci numai la sfârșitul lor îl întâlnim nu numai în bulgăreşte, dar și în cele două exemple din dialectul dacor., iar în aromâna aceasta este o regulă generală. Acele câteva cazuri, când *le* în bulg. se pune ca interj. și după subst. masc. (bože le, libe le etc.), nu cred să fi influențat aşa de mult asupra limbii române, încât să fi ajuns, cu timpul, să generaliză, ca terminație a voc. la toate subst. masculine. Cred mai degrabă că *le* într-înțe. după subst. masc. în limba bulgară este nouă de tot, iar o dovedă despre aceasta este că el n'a putut prinde ca interj. puă după subst. masculine *de loc* în dialectul dacoromân și a omân, căci singurul caz (tate *le*) citat mai sus în dialectul arom. nu poate fi decât un bulgărimism sau cel mult o formă analoagă, ca și în bulg. *ago le*, în care

final de la *tata* ca și de la *agă*, făcând impresia unor subst. feminine, după formă, au atras după sine și întrebuițarea lui *le* interj., ca după subst. feminine.

*

Cred că originea lui *le* de la vocativ, trebuie căutată în întrebuițarea lui *exclusiv* la subst. masculine. La aceasta ne conduce nu numai întrebuițarea lui generală din dialectele dacor. și meglenor., dar și unicul exemplu de voc. în *-le* (dumnidzale) din dialectul aromân.

Pînatre poezile din literatura poporană bulgară cîtite de mine, am întâlnit și versuri ca acestea.

Nî sam doșal da idem, da pîem	N'am venit să manânc și să beah
Amî sam doșal, <i>Jankule,</i>	Ci anî venit, lancule,
Da popleniem toja pârvo lube	Să-l răpesc prima ta dragoste (Sb. VII 99)

și tot aşa foarte des. *Sinko, Iankulę, Iankule* (tiule lancule, lancule, ib. VIII 103). *Mili sinu milad Iankule* (dragă fiule, june lancule, ib. VII 62.) O singură dată am dat de *Dragule* ib. 46, iar Weigand (o. c.) dă după cum am văzut, și *Janule, Stoenele, Dragule*.

În aceste versuri se vede cât de colo că avem a face cu vocative ca în limba română, *lancule, Radule!* De altfel chiar autorii care au transcris cântecele, nu mai scriu despărțit (*Ianku le*), cum am vazut că a fost cazul cu *le* interj. pus la sfârșitul subst. feminine. Acum se naște întrebarea, dacă aceste vocative din limba bulg. sunt formate cu terminațiunea *le*, aşa cum s'a admis pentru voc. românește, sau că trebuie să vedem în ele vocative formate cu terminațiunea *-e*, aşa cum se obiceiuește în limba bulgară, ca și în limba română. Strofe e care urmează ne vor da lămuiri și asupra acestui punct

Ta și stana <i>Jankul</i> gospodarja	Și se scula lancul gospodarul
Ta și obze tenka pușka .	Si și lua pușca sub'lire (Sb. VII 99)

Din funcțiunea lui de subiect din aceste versuri se vede clar că în forma *Jankule* avem un voc. format cu terminațiunea *-e* și nu cu *le*. Odata acest punct lămurit se iașt-o altă întrebare și anume dacă acest nume de persoană terminată în *l* sănăt de origine bulgară sună, după cum ne rată terminațiunea, sănăt num de persoană cu articolul românește trecute din limba noastră la Bulgari

Ca să putem răspunde la această întrebare, de care stă să înțelegă și chestiunea despre originea lui *le românesc* de la vocativ, trebuie mai întâi să știm ce reprezintă acest -l din numele proprii românești *Iancul*, *Radul* etc., care cu timpul a dispărut, odată cu dispariția articolului -l de la substantivul comun, și astăzi au rămas *Iancu*, *Radu* ca și *omu*, *barbatu* pentru *omul*, *barbatul*.

Se știe că din elementul românesc răspândit pe teritoriul iliric, dealungul Mării Adriatice, încă de pe vremea când Străromânii locuiau la olaltă și chiar după aceasta, când mai târziu a trebuit să se despartă din cauză năvăliri tot mai crescând ale poporului slav, din acel element despre care documentele dalmatine, începând din veacul al IX—XI și documentele vechi sârbești și raguzene din veacul al XIII—XIV ne vorbesc ca despre o populație românească, numindu-i *Nigri Latini*, *Moroblahi*, *Morolacchi*, iar de la 1420 scurt *Morlachi* (1), din acest element care a trăit până pe la începutul veacului al XVI și a dispărut contopindu-se, la început, cu elementul roman băştinaș de pe coasta Adriatice, iar mai pe urmă pierzându-se împreună cu acesta în masa mare a poporului slav, ne-a rămas, odată cu numele citate mai sus, și câteva nume de persoană în care ușor se poate cunoaște originea lor română.

Cele dintâi nume de persoană în -l, cu tulpină de origine slavă, dar care se întâlnesc până astăzi și în limba română, sunt acelea reproduce din documentele raguzane de C. Jireček în capitolul „Slav'sche Vornamen in den alten Städten Dalmatiens im X XV. Jahrhundert“ din *Die Romanen in den Städten Dalmatiens wahrend des Mittelalters II. Teil*. Aci întâlnim nume că *Dobul* (Zara, a. 1385—1395), *Produl* (Spalato, a. 1327), *Vâlcul* (scris: *Vlăcul*, Spalato, a. 1430) We gănd mai că și *Radul* cu *Radula*; cel dintâi stă scris în capitolul în chestiune: „*Radolo f[ilius] di Giovanni*“ (Spalato, a. 1178) și că atare cred că n'are a face nici cu Radul, după cum voi arăta mai jos, vorbind de sufixul italician *-olo*. În capitolul intitulat „*Vorsla ist he Elemente der lokalen Nomenc'atur der Norddalmatinischen Inseln*“ găsim și nume de locuități în -l:

(1) C. Jireček, *Geschichte der Serben*. I. p. 154.

Ogurul, Vircul, Bavkul, Riciul și Sisul Asupra acestui din urmă nume C. Jireček spune: „Ob *Sisul*, Berg in Istrien, dem rumänischen Sprachstamm entstammt, wäre es festzustellen“. Dar nume de localități cu terminații românească se întâlnesc pe coasta Dalmatiei până în Friaul: „Aus den Ortsnamen mit wachischer Endung die im XII. und XIII. Jahrh. auf diesem Gebiete vorkommen, erhellt, dass die slavische Ansiedlung von Friaul bis zu den dinarischen Alpen zum Sar-Dach auch dieses Hirtenvolk [Vlahii] vorfand“. (1) Într-un document din 1170—1180 se întâlnește aproape de Tagliamento numele *Radul* (ib.).

O altă serie de nume de persoană în -l, printre care câteva și cu tulpina românească, sănt acele cunoscute din chrisovul lui *Stefan Dušan* publicat de P. B. Hasdeu (2). Aci găsim: *Surdulă* (раде врасавище и ратоукал лоу соурдоулъ „Rad Crasaviște și vărul— sau nepotul său de frate-Surdul“) *Neagulă* (Нѣгѹла) de mai multe ori, *Stanulă* (сѧюла), *Vladulă* (владоулъ), *Raiulă Roman* (раюль романъ), *Opăritulă* (опа-ригоуль). În afară de acestea mai avem; *Hraiulă* (храծль), *Daiulă* (даюль) de mai multe ori, *Doiolă* (дօюль), *Hranulă храноулъ*, *Staiulă* (стѧялъ), *Rașulă* (рашоулъ), *Drajulă Maracine* (дражоуле мръчишил), *Gradulă Šarbanovikă* (градоулъ шар-бановицъ). Printre acestea găsim unele, deși nu sănt terminate în -l, dar care se dovedesc ca fiind de origine română: *Mihu Bradelă* (михъ врадель), *Marcu Fecioră* (марко фефоръ), *Mire* (мире), *Bogdea Ursulovikă* (богде оурсоуловицъ) în care avem un derivat din *Ursul*; *Draghia Vlahiotă* (драгиа влахиотъ). Tot în acest chrisov întâlnim și câteva nume de localități românești presărate printre numele românești de persoană: *Vlahov grob* (марко фефоръ оу влаховъ гробъ Marcu Fecior la Mor-mântul Vlahului), *Necatu* (от семетишти на икватоу на голоу-роудинуо de la Semetiște spre cîmpia cea goală Necata), *Valea Romană* (романъ долъ), *Milișoara* (милашора).

În chrisovul lui *Stefan Milutin* (3) care este și mai vechiu

(1) Dr. Ludwig v. Thalloczy *Illyrisch-Albanische Forschungen* I, 61.

(2) „Resturile unei cărți de donație de la anul 1348, emanată de la imperiile sărbesc Dušan și relativ la starea socială a Românilor de peste Dunăre“, în *Arhiva Istorică a României*. Vol. III. p. 85

(3) I. Bogdan, *Un chrisovul al regelui sărbesc Stefan Milutin*, în *Conv. Lit. XXIV*. p. 488.

(a 1318), printre locuitorii cătunelor dăruite mănăstirii Sf. Stefan din Bańska găsim nume ca: *Miculă* (микоула), *Ursulă* (урькоула), *Radulă* (радоула), *Neagulă* (иркуюла), *Bogdulă* (богдоула), *Raiulă* (раюла). În afară de acestea găsim alte nume care deși nu sănt terminate în *-ul*, însă fiind formațiuni românești, contribue la dovedirea romanității celor sfârșite în *-ul*. Astfel avem *Macicată* (мацькатъ) cu înțelesul păstrat astăzi numai în dialectul meglenoromân de „mare“, după aceea *Minuța* (минуяга) nume de femeie și ca înțeles opusul lui Măcicată. În dialectele arom. și meglr. *minut* are și înțelesul de „mic, care n'a ajuns încă a fi în vîrstă, scund“ (1), *Bucură* (букоръ), *Copilă* (копиля). Tot în acest hrisov întâlnim și un număr destul de mare de nume terminate în *-ilo*, ca: *Bolilo*, *Budilo*, *Bunilo*, *Neajilo*, *Radilo*, *Stanilo*, *Stroilo* etc. care ar putea fi tot nume românești și prin urmare ar fi pentru: *Bolilă*, *Budilă*, *Bunilă* etc. cu sufixul slav *-ило* > *-ila*, mai ales că treccerea lui *o - u* din limba slavă este anterioară despărțirii Aromânilor și Meglenoromânilor de Dacoromâni. (2)

Dacă vom trece acum la documentele românești, vom vedea că aci numele de persoană în *-l* abundă. În letopisețul lui Grigore Ureche întâlnim: *Iancul*-vodă în plin de lăcomie. (LET. I 20¹/16); Petru vodă dacă l-au bătut *Crețul* cu Căzaci (ib 199 9); Au ridicat dintre ei pre *Lungul domn* (ib. 20¹/10); *Pârvul* Părcălabul (ib. 20⁴/4); etc. Foarte multe dintre aceste nume sănt și fără *-l*. Toate aceastea se datoresc sau transcrierii greșite a copiștilor, mai ales că în aceeași pagină în care găsim *Iancul*, după câteva rânduri dăm și de *Iancu* (Multe lucruri spuicate făceă Iancu-vodă în domniea sa ib. 20¹ 27), sau reprezentă forme cu *-l* final căzut, ca la substantivele comune m. articulate. Dar cele mai multe dintre aceste nume de persoană în *-l* le găsim în *Studii și Documente* publicate de dl. N. Iorga. Aci avem *Radul* (при дни на радуга Бюе Водж „în zilele lui Radul voievod“ a.1546)

(1) Nu știu de ce, aceste două nume n'au fost însemnate de I. Bogdan printre formele românești, în articolul despre care este vorba.

(2) Trecerea lui *o* final în pozitie neaccentuată din elementele vechi bulgare în *ă* este comuna tuturor dialectelor: *съто*, *сито*, *чоудо*, *блато* > dr, megl., ar. sută, sită, ciudă, ar. și ciudie, baltă. În megl. mai avem: *носилъ* > nusilă, *огледало* > oglindală etc.

vol XI, *Vladul Vel Legofăt* (a. 1629) V V, 439; *Barbul de Poiană* (a. 1632) ib. 442; *Lupul* (a. 1676) ib. 446; *Vâlcul Vel Vornic* (a. 1676) ib. 44; *Ursulă* (Eu Ursul de Bohotină) vol XVI, 100, (același ca în cele două chrisoave sărbești), *Albulă*, (a. 1615) ib. 70 *Taatul* (a. 1682) vol. V 449; *Neaquil*, *Dragul*, *Barbul* (a. 1682) ib. 451 etc. etc. Dintre cele cu -l final căzut sunt foarte multe și ele se întrebunează și astăzi, încât nu mai e nevoie a căuta din ele.

În fine, nu voiu termină înșirarea acestor nume, fără a menționă, în treacăt, și numele terminat în -l în una din inscripțiile de pe vasele din tesaurul găsit în 1799, în *Sân-Miclaus* (comitatul Torontal) și cunoscut sub numele de „tesaurul lui Atila”.⁽¹⁾ Iată această inscripție în întregime: †*Bouηλα ζωπαν*. τεση Δυγετογη, βουταουλ ζωπαν. Τχγρογη. Ηταιγη. Ταιση Din aceste nume, *Bouηλα ζωπαν* și *βουταουλ ζωπαν* ar corespunde în românește lui *Boila jupân* și *Butaul jupân*. Nu stă în intențiunea mea de a mă ocupa mai cu deamănuntul de originea acestor nume; însă întru cât s'a constatat că este tesaur din veacul al VIII-X, el nu mai poate fi nici al lui Atila și nici a oricărui alt Ungur. Prin urmare n'ar fi cu neputință ca printre numele de inscripție, cele două însemnate de noi să fie românești, iar ultimul care ne interesează, să fie un nume terminat în -l.

Ce este acest l sau -ul de la sfârșitul acestor cuvinte? Este articolul românesc, sau reprezintă un sufix slav?

Wigand, în articolul său asupra suf. -ulescu (*Jahresb.* XII, p. 110.), vede în -ul un suf'x slav *ulo*. pătruns din limba italiană în limba sărbă și de aici apoi răspândit în țărâna și bulgara. Astfel dânsul spune: „Radul, das so oft in mittelalterlichen Urkunden belegt ist, ist also durchaus keine romanische, sondern eine italo-slavische Bildung. (Der Namenträger braucht also kein Rumän zu sein, doch kann er einer sein)“ După aceasta, dă și un exemplu de un caz paralel de desvoltare a suffixului în cheștiune. Astfel italienescului *Dandolo*, atestat la jireček (o. c. p. 75) îi corespunde în sărbește, bulgarește și românește un *Radul*.

(1) Joseph Hampel, *Alterhümer frithen Mittelalters in Ungarn* B II, p. 421.

Ceea ce ma face pe mine să nu admit părerea aceasta, este faptul că dacă întărevări suflecul *-ul* atât din românește cât și din cele două limbi slave reprezintă pe italienescul *-olo*, atunci acest *-olo* trebuie să dea în limba sârbă tot *-olo*, iar în limba română să fi ajuns sau *-ulu* sau, în cazul când ar fi pătruns și mai de timpuriu, *-ula* cu *-o* final trecut în *u*, după cum am văzut mai sus, dar în nici un caz *-ul*. Doar sănt atâtea nume de personă în sârbește, în *-ilo*, și, în afara de aceasta, mai avem și în *-olo*: *Radolo* despre care a fost vorba mai sus. În aceste cuvinte *o* final n'a amușit Chiar în sufixul de origine slavă *-lo*, care a servit la formarea participiilor în *-lu*, *o* final n'a amușit decât foarte de timpuriu, iar acela care a rămas până azi — căci erau două feluri de suf. *lo-*, *-lo* (llo) și cu care se derivă cuvintele ca *greblo*, *pometlo* și-a păstrat o final ne-schimbă¹⁾

Dar în afara de aceste considerații, care, după mine sănt hotărtoare în stabilirea originei lui *-ul*, mai trebuie să ținem seamă și de faptul că existența elementului românesc dealungul coastei Mării Adoratrice. Înainte de veacul al X, astăzi este dovedită. În afara de dovezile istorice care ne vorbesc jămurit despre acest fapt, mai vin și unele "considerații lingvistice. Printre elementele streine de care este împestrițat dialectul de astăzi al Raguzanilor, sănt unele cuvinte care, după cum a arătat P. Budmani în studiul său *Dubrovački dijalekat kako se sada govorí* (dialectul din Dubrovnik, aşa cum se vorbește acum) (2) nu reprezintă decât forme românești. Acì reproduc la fel cuvintele relevante de Budmani «făca ([citește fața] facies rom. față ital. faccia — obraz; lac (laqueus rom. laț ital. laccio — zamka; kopsa (cōxa rom. coapsă ital. coscia), tēmpl̄i (tempora rom. tāmple ital tempia — sljepo oko etc.)».

Îoate aceste cuvinte, pe langă mulțumea numelor de persoană de origine românească din documentele sârbești citate mai sus ca: *Nihu Bradel*, *Marcu Fecior*, *Măcicat*, *Minuta*, *Bucur*,

(1) W. Vondrák, *Vergleichende Slavische Grammatik*. I, 434—5

(2) *Rad jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*. Vol LXV..

Copil, dovedesc că nume ca *Surdulă*, *Oparitulă*, *Ursulă*, cu tulpiți românești, nu puteau fi formațiuni streine de limba română, căci le lipsea analogia. În sârbește, unde se găsesc cele mai vechi nume cu -ul, nu existau Cuvinte cu acest sufix. Se înțelege dar că ele se puteau forma numai în sănul limbii române, cu ajutorul articolului propriu -l. De altfel, despre acest lucru ne încrezintă și Novacovici, care susține că din elementul român din veacul al XIII, și XIV, contopit cu masa mare slavă, n'a mai rămas astăzi decât numai numele de persoană, ca o urmă despre existența lui. Tot Novacovici spune că chiar dintre numele în -ul sănt foarte multe ca *Radul*, *Stanul*, *Dražul* cu tulpina de origine slavă.¹⁾ Iar T. Maretic, în studiul său asupra numelor și prenumelor poporale din limba sârbă și croată⁽¹⁾ ocupându-se mai cu de amănuntul de originea sufixului -ul, -ulo, -ula în sârbește, după ce ia în considerare și părerile lui Miklosich în această privință, spune că -ul nu poate veni din limba slavă, „de aceea este de crezut că sufixul vine din limba română“. (Za to je vjerojatno, da je taj nastavak prodro iz rumuňskoga jezjka).⁽³⁾ Iată acum și numele de persoană întâlnite în documentele sârbești și studiate de autor: *Antul* (Novak. -pom.), **Bogul* (dedus din derivatul *Bogulić* atestat în deč.-hris 22), **Bratul* (dedus din *Bratulić* în imenik 27), **Budul* (din *Budulić* în acta croat), *Cepul* (din *Cepulić* în zvanim 159), *Crnul* (ca prenume: akad. rječn.), *Do-j-ul* (în Daničić, rječn.), *Drakul* (Novak.-pom.), *Dražul* (astăzi numai ca prenume: imenik 58), *Dušul* (deč -hris. 52). *Gradul* (în rječn Daničić), *Hranul* (ib), **Jadrul* (dedus din *Jadrulić* în acta croat.), *Krecul* (cetit în românește *Crețul*, deč.-hris. 50), *Krstul* (în acta croat. 89), *Makul* (nume: Vuk-sovjet 142), *Markul* (în rječn. Daničić), *Mitul* (astăzi numai ca prenume: rat 27). Acest nume care derivă din *Dumitru* astăzi se îtrebuiează și la Aromâni prescurtat: *Mitu*. *Mrgul* (desigur din *Murgul*), păstrat în derivatul *Mrgulović* (šem. karl. 98), *Nicul* (numai ca nume, derivat, după cum foarte clar se vede, din Niculae: rat 27), *Legul* (în ijčn. Daničić), *Pejul* (derivat din Petru), în bulg.

1) *Archiv f. slv Phil.* Vol. XV, p. 100

(2) Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga LXXXII. p. 67.

(3) Ib. p. 127.

din Macedonia cunoscut sub forma *Peto* (în Novak -pom.), *Prval* (în Vuk.-sovjet 125), *Radul*, *Radulo* (Novak.-rom.), *Rujul* (în rječn Daničić), *Rakul* (Novak.-rom.), *Rašul* (în rječn. Daničić.), **Sandul*, după autor, refăcut din forma femenină *Sanda* (= Roksanda) și dedus din derivatul *Sandulović*. *Secul* (Novak.-pom.). *Secula* (nume bărbătesc: rat. 44. 250) **Srdul* dedus din *Srdulović* și reprezentând, de sigur, un *Surdul* (astăzi numai ca prenume), *Stajul* (în rječn. Daničić), *Stanul* (ib.), *Sarul* (deč. -hris 31) *Šćepul* (derivat din *Stefan*) în *Šćepulović* (astăzi la Sârbii), **Vidul* din *Vidulić* (acta croat.), **Vitul* (derivat din *Vitomir*) în *Vitulović* (acta croat.), *Vladul* (în rječn. Daničić) și *Živul* (în rječnik-Vuk p. 854).

Din Cele ce preced rezultă că sufixul *-ul*, chiar după părerea filologilor slavi, nu este decât articolul propriu din limba română, iar cuvintele ca *Miculă*, *Surdulă* etc. reprezintă niște forme articulate. Că acest *-ul* ar fi trebuit să se audă *-ulu*, în epoca tinerii în limbile slave de sud, aceasta nu prezintă mare greutate, din motivul că pe atunci u final nu mai era plenison ci mai mult șoptit, aşa cum se aude încă în dialectul aromân. Aceste nume formate din apelative și adjective erau socotite la început ca niște porecle și îndeplineau rolul unor compliniri pe lângă adevăratul nume propriu, cum ar fi bunăoară *Ioan surdul*. Mai târziu, determinantul luând locul determinatului, cum se întâmplă aceasta foarte des, ele au ajuns nume proprii, păstrându-și articolul. Aceste nume articulate cu tulipa de origine română, la început, trebuie să fi fost numeroase. Si de oare ce între ele se aflau și nume cu tulipa de origine slavă, acestea au înlesnit introducerea articolului românesc și în limbile slave de sud: sârba și bulgara, în cale limbii, *-ul* final putea fi simțit foarte ușor ca un sufix. Acest sufix a continuat încă până în vremea noastră în limba bulgară. În limba sârbă nu s'a mai putut păstra din cauza lui *-l* final, care, după cum se știe, trebuia să dispare. Cu toate acestea, și aici ca și în limba bulgară, îl întâlnim numai în literatură poporană. În colecțiunea de poezii populare publicate de Vuk Stefan Karagić¹⁾ se află poezia *Radul-beg i bulgarski kralj Šišman* (Radul beg și regele bulgar Šišman), în care se spune cum Radul a fost chemat din „Karavlaško” și „Kařabogdansko” de către Šišman,

1) Vuk Stefan Karagić, *Srpske narodne pjesme* II, Biograd. 1895 p 436.

ca să-i boteze un fiu și cum acesta a încercat să-l ucidă, însă a fost scăpat de Sâmbul Radosave. În această poezie se menționează cel puțin de vre-o zece ori numele Radul beg. *On otide grčki govoriti da pogubi bega Radul-bega .. No Manoljo grčki razabrazao, Pa podviknu Srba Radosava Te pogubi kralja Sışmanına* (El [adică Şişman] se duse să spună grecește ca să ucidă pe Radul. Dar Manole [unul dintre cei trei țovarăși ai lui Radul] a înțele și a chemat pe sâmbul Radosave, care ucise pe regele Şişman) Intr-o altă poezie din aceași colecție (p. 512) intitulată *Zenidba Vlašića Radula* (însurătoarea Vlahului Radul) pentru care, la notă, autorul ne spune că Radul-beg din Muntenia s-a însurat în Muntenegru cu fiica lui Ioan Trnojević, că această însurătoare se cântă și se povestește în Muntenegru mult mai pe larg și că î pare rău că n'a putut-o obține întreagă¹⁾) — întâlnim forma Radul, la vocativ și la nominativ.

O naš brate, Vlašiću Radule!	O frate al nostru Radule!
Neće snaha konja da odjaše	Noia nu vrea să descalece
Dok ne vidi, za koga je došla	Până nu vede pentru cine a venit (p. 514)

La cuvintele mamei sale, Radul se mânie și poruncind miresei să se dea jos de pe cal, aceasta îl răspunde;

Gospodaiu Vlašiću Radule!	Stăpâne române Radule!
Ne ljuti se, ne unaš se za što,	Nu te înânia, că n'ai de ce;
Ne ču tebe konja odjihat!	Nu mă voiu da jos de pe cal
Dok mi ne daš ključe od tavnitse.	Până nu-mi dai cheile de la temniță (p. 515)

Radul, înțelegând priuina, începe să râdă cu hohot, dându-i cheile, după care mireasa se dă jos de pe cal.

Grohotom se Radul nasmijao
Dade ňojz ključe od tavnitse
Pa je onda konja odsjednila

Și, după cum în literatura populară bulgara, *Iankul* nu se înțebuiea că subiectul numai subiect aceasta formă, ci și subiectul de la *vocativ*, tot așa aveam și în sarbește *Radule* întrebuiențat ca subiect:

1) Тј Radul-bega из Кравласке, а озеню се из Тснегоре синовтсом Ivana Trnojevica. У тсрној се го ова ѡенидба и првата приповеди мноштво пространује, и врио ми је ѣао, што пресажи могао добити читаве пјесме по реду.

Naljuti se Vlašiću Radule, Se mânie Vlahul Radul,
 Golu sablju u rukama nosi Tine' n mâna sabia goală.
 Această construcție se explică, desigur din pre deasa întrbuințare a vocativului și, mai cu seamă, din cauza neobișnuitării în întrebuițarea sufixului *-ul* și *-le*, care se întâlnește în sărbește că și în bulgărește, numai la câteva nume proprii de origine românească.

Dar cum că într'adevăr atât în *Radul* cât și în *Iankul* din limbile slave de sud (bulg. și sarba) avem a face cu două nume de persoană cu at românești, care s-au putut răspândi numai în urma faimei de eroi o acestor două personagini aceasta se poate vedea și din existența lui *Iankul* în poezia populară sărbă

În Sarbi, pentru numele propriu *Ioan* avem astăzi, ca forme întrebuițate în graiul zilnic, *Ivan*, cel mai vechiu, și *Jovan*. Acest din urmă corespunde propriu zis lui *Ioan* și se serbează la 7 Ianuarie st. v. *O Jovanu, po božtsu danu* (de Sfântul Ivan, după Crăciun), pe când *Ioan* la 27 Iunie. În afară de aceste două mai avem *Janko*, care nu este același cu *Ioan* și *Jovan*. Iată ce ne spune *Rječnik* în privința acestui din urmă: „*Ianko* este nume masc. care se aude foarte des în părțile de miazănoapte și se deosebește de *Ivan*. S'a format ca diminutiv din *Jan* cu suf. *-zko*, nu trebuie să ne gândim la ung. *Jankó*. Se pomenește foarte des în scriserile istorice ca și în poezia populară în legătură cu famosul erou ungur și român *Iancul Sibianul* și *Iancul Ungurul* și *Iancul voievodul* (în ung. Huniadi Iános)“¹

După cum se vede, chiar numele *Ianku* se referă la *Iancu Corvin*, fiul fiuntașului țăran român din Transilvania *Voivod Romanul*. De altfel, numele *Ianku*, în Sarbi, nu se întâlnește numai în părțile de miazănoapte, ale Serbiei dar și în mai toată Macedonia: Poezia populară a lui *Jurišić* *Ianko* este cunoscută și în Macedonia „*Kopilane Jurišiću Jankol Koja ti je golema nevolja*“ (Băiete Jurisică Iancu, Ce nevoie mare te muncește). Nu se știe dacă cuvântul este o formă înseamnă sărbească, după cum se

¹⁾ *Janko* име мъжко. Особито по северниjem krajevima єже se єесто, а *Ivan* je drugo име . . . Postaje kao diminutiv od *Jan* nastavkom *-zko*. ne treba misliti na mag' *Janko*. Naj єеће se u istoriji i u narodnjem pjesmama pomine gla oviti ugarski (rumunski) junak *Sibinanin* или *Ugrin ili vojevoda Janko*“

spune în *Rječnik*. Sufixul este de bună seamă slavă, însă numele poate să fie românesc. În limba vorbită sârbă ca și bulg. cuvântul nu se întrebuițează. În bulg. se aude numai *Ioanče* și *Iancă*, pe când, în domeniul limbii române *Iancu* (precum și alte nume proprii în -cu, ca Voicu, Vlaicu, etc.) este întrebuițat peste tot, la Dacoromâni ca și la Aromâni. Într-o poezie pop. sârbească găsim *Tintsar Janko od Ohrida grada* (Aromânul Iancu din orașul Ohrida) cf. *Rječnik*, s. Janko. Cu toate acestea, suf. -ko este foarte productiv în bulgărește: Traiko, Petko, Tsvetko, Tsepenkó, etc. și este aproape sigur că toate numele de persoană în -cu din limba română sănt împrumuturi vechi din limba slavă. Unele din aceste nume, cum este *Iancu*, astăzi nu se mai păstrează în bulgărește. De aceea nu este exclus faptul că acest nume să fie o formăjune românească, mai ales că suf. -ko trebuie să fi devenit productiv și în românește.

În ce privește acum numele românesc *Iancul*, acesta există și la Sârbi. Nu l-am putut întâlni în poezia populară sârbească din colecția lui Vuk Stefan Karagić; el însă trebuie să existe, de oare ce îl întâlnim în documentele vechi slavo-sârbești: *Bysti boj na Sitžnici, carž Nuratz i Jančkulž i ubijenz bystž Jančkulž* (în războiu la Sitniți între sultanul Murat și Iancul și Iancul fu ucis) Šafarik ap. Rječnik. *Razbyjenž bystž carž Mahomedž podž Beogradomž (sic) od Jankula* (Sultanul Mahomet fu bătut în spre Belgrad de către Iancul) ib.

După cum, acum, din conținutul citatelor de mai sus reiese, că atât în poezia populară bulgară și sârbească cât și în documentele sârbești, când întâlnim nume ca *Iancul* și *Radul* avem a face cu nume românești, tot aşa și numele citate de Weigand (o. c.) ca *Dragul*, *Neagul* etc. găsite în lucrarea lui Miletic, *Sta-roto bălgarsko naselenie vă severozitočna Bălgarija* (vechea populaționă bulgărească în Bulgaria de nord-est) trebuie considerate tot românești, cu toate că se găsesc în Bulgaria de răsărit și, după Weigand, n'ar fi avut pe unde să ajungă până acolo. În veacurile despre care este vorba, nu cred că Bulgarii de răsărit să nu fi venit în contact cu Români, cu toate că marea majoritate a acestora își aveau locuințele mai în sprijn apus și legăturile lor erau mai strânsă cu Bulgarii din Bulgaria apuseană

La rigoare, și dacă într'adevăr existența lor este asigurată numai pentru Bulgaria de răsărit, ele se pot consideră ca forme rătăcite din graiul din apus. În orice caz, ele sănt prea puține și întrebuințarea lor în limba bulgară vorbită nu este prea obișnuită, iar în sârbește nu există decât în poezia populară și în documente, ca să putem trage concluziuri asupra originii lor, ținând seamă numai de regiunea unde se găsesc.

În afară de acestea și în ce privește numai numele ce ne intereză, întâlnite în poezia populară, ca nume de eroi, ele colindă dintr-o regiune într-alta. *Tsintsar Marko od Ohrida grada* este cântat aproape de Belgrad. Și dacă ar fi fost un erou sârb, tot ar fi fost mai ușor de pricoput cum ar fi putut ajunge până la Belgrad, dar un *Âromân*, cum era Mareu din Ohrida! Tot aşă se prezintă și cazul lui *Marko Krlevichi* din Perlepe. El este cântat de o potrivă în Bulgaria, în Serbia și pomenit de Moxa și la Rovine.

Desigur că acei care sănt obiciuți să vadă elemente slave în orice fenomen lingvistic care s'ar dovedi același la Români ca și la Slavii de sud, nu cu ușurință s'ar putea decide a admite că nume de eroi ca acelea ale lui *Jankul* și *Radul*, cântați în poezia populară slavă, ar putea fi de origine română. Și cu toate acestea, în afară de dovezile lingvistice care ne vorbesc clar despre originea acestor nume, mai vine și istoria popoarelor balcanice care ne învață că, atunci, când Iașcul Huniadi se puse în fruntea armatelor ca să redea Orientul european vechilor stăpânitori, fama lui ajunse nu numai în Bulgaria și Serbia, dar până la țărmurile Adriei, căci așă se explică cum prinți din vechile familii albaneze ca: Musachi, Ducașin, Topia etc. cu legendarul Scanderbeg în frunte, se oferiseră să ajute cu armele în noua cruciadă pornită în contra Turcilor.¹⁾ Și chiar folclorul popoarelor balcanice, studiat în mod comparativ, ne-ar putea da multe lămuriri în chestiunea care ne preocupă, întru cât am putea da și de alte nume, în felul celor două citate mai sus, care ne-ar dovedi cu prisosință că numele eroilor români au putut trece și dincolo de Dunăre.

1) N. Iorga, *Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais*. Bucarest, 1919 p. 44.

Aici mă mai refer încă la un singur caz

Intr-o poezie epică culeasă din apropierea Sofiei și intitulată *Smărta na Krali Marko i voivoda Dejana* (Moaștea lui Maiko Krale și voivoda Deiana), publicată în Sbornik (XI, în partea folcloristică p. 28), este vorba de o eroină care, vazând jalea de care și eră cuprinsă țara, a plecat în munți, în fruntea unei cete, că să-și razbune patria de lăuci. Pe drum se oprește în pădurea apropiată de la poalele munților și o întrebă să î spună care î pricina de pată așa de tristă Padurea, după ce printre alte multe, și răspunde că nu trece zi fără să nu vadă cete de Bulgari încătușați și conduși de pagâni, spre a fi uciși, mai adăogă

Znaete li turska razmîrija?

Pomnite li turska robija?

Nădoidoa Turtsi și arape,

Porobia Bela Bulgarija

Porobia și Kara Vlaia,

Porobia și Mala Sârbija,

I mislea ponatak d'idat

.

Pa se mină ni ma.u ni mnogu,

Razbunti se Kara Romanija,¹⁾

Kara-Vlaška și Kara Bogdanska,

Povede gi Mihail Vitezno

Da odrobat svoi sestri brakja,

Da odrobat Bela Bulgarija

Cunoașteți razboiele turcești?

Va reamintiți de robia turcească?

Năvălira Turci și arapi,

Robira Alba Bulgarie,

Robia și Țara Româneasca,

Robiă și Mica Sârbie

Și gândeau să meargă mai departe

Dar nu trecu nici puțin nici mult,

Se răsculă România,

Țara românească și Moldova,

Le conduse Mihai Viteazul,

Să desrobeasca ai săi frați și surori,

Să desobească Alba Bulgarie

De sigur că Mihail Vitezno din aceste versuri este acelaș cu Mihai Viteazul. Că faima acestui erou al nostru trecuse cu mult hotarele Țării în Balcani până în munții Albaniei, în privința aceasta tot istoria ne spune că, cu prilejul revoluției din Albania, condusă de Gărdan voivoda în 1580, mai mulți șefi

1) Prin *Kara-Romanija* cred că trebuie să se inteleaga *România* (Muntenia cu Moldova) deși acest nume, după cum se știe, apare abia pe la începutul veacului al XIX. Intelesul acesta reiese și din versul urmator „Kara Vlaška și Kara Bogdanska” (propriu zis Muntenia și Moldova) și care este o continuare la *Kara-Romanija*

de triburi albaneze, auzind de faima armelor lui Mihaiu, i se adresară lui, întocmai după cum cu un veac și mai bine înainte se adresaseră lui Iancul, cu promisiunea ca să-l susțină în războiul pentru desrobirea creștinătății.¹⁾ Și dacă Albanezii, aflători în cealaltă extremitate a Macedoniei bulgărești, nădăjduiau într-o biruință a eroilor români, ce trebue să ne închipuim că se petreceă în sufletul Bulgarilor și Sârbilor, vecini de aproape ai Românilor, asupra căror jugul tiraniei turcești apăsă și mai mult. Același lucru se petrecu și cu Radul, care pare ar fi identic cu Radul I., confundat în tradiția noastră istorică cu Negru-vodă și cunoscut ca Radul-Negru.

După ce acum săntem clarificați asupra originii terminațiunii *-ul*, de la numele de persoană discutate mai sus, întoîndu-ne la originea vocativului în *-le*, trebuie să admitem că el este un vocativ obicinuit în *-e*, care la început se întrebuiță numai la numele de persoană derivate din apelative, iar mai târziu când *-l* final de la articol a dispărut și prin urmare, orice nume propriu nu se sfârșește în *-ul*, *-ule* de la vocativ a fost simțit ca o terminație a vocativului aparte și deosebită de aceea obicinuită în *-e*. În această calitate *-ule* s'a întrebuințat ca o deziniență a vocativului nu numai la numele de persoană terminate în *u* sau consonantă, dar și la toate celealte nume masculine sau neutre comune. De aceea cred că despărțirea lui *-ule* s'a întâmplat mai ales în acele din dialectele limbii române, în care articolul enclitic *-l* de la substantive începuse să dispară. Acestea ru puteau fi de cât dialectul dacoromân și meglenoromân, căci numai în aceste două dialecte avem forme articulate: *omu* (omu) pentru *omul* (omul). De fapt, numai în aceste dialecte avem 'vocativul *omle* (omule)'. În dialectul aromân, în care aveam numai *omlu* din *omulu*, introducerea lui *-le* la vocativ era cu repuțință. De aceea socotesc că și unica formă aromână *dumidzale* nu este o creație a dialectului arom, ci mai degrabă reprezentă una din acele cuvinte comune ale străromânei, dinainte de despărțire, sau și mai concret, un dacoromâanism, care a pătruns numai în epoca din urmă de contact cu restul românilor și a putut să se pă-

1) N, lorga o. c. 54.

streze până azi, fără ca sufixul *-le* să fi putut ajunge productiv, din motivele expuse mai sus.

In legătură cu vocativul în *-le* stă și originea sufixului *-ulescu(l)*, pentru care Weigand (o. c. p. 111) crede că este o formăjune după numele de familii bulgărești în *-uloff*: „Im Bulgarischen, wo Radul, Jankul bis auf den heutigen Tag als Vornamen vorkommen, lautete der Familienname Raduloff, Jan-kuloff etc., die Rumänen der Walachei haben dementsprechend Rădulescu, Janculescu etc. gebildet, es handelt sich also nicht um die artikulierte Form, sondern um die feststehende, schon früher vom Bulgarischen entliehene Radul, Jankul.“

Că formăjunile numelor de familie în românește în *-escu(l)* sănt de dată recentă, se înțelege de la sine; dar a deduce de aci că toate derivătele în *-ulescu(l)* s'au format în felul suf. bulgăresc *-uloff*, este o eroare. Cele mai multe nume de familie în românește, nu sănt cele terminate în *-ulescu(l)*, ci cele în *-escu(l)*. Nume patronimice ca *Popescu*, *Georgescu*, *Ionescu*, *Dumitrescu* etc sănt cele mai răspândite. Acest *-escu(l)* care s'a adăogat la toate numele proprii terminate într'o consoană, n'a întârziat să se adaoge și la numele terminate în *-ul*, care reprezintau vechile forme articulate și la care *-l* căzuse, cum se întâmplase și la numele comune

Ceea ce susține Weigand pentru formăjunile românești se poate aplică asupra numelor bulgărești și sârbești în *-ulov*. În aceste limbi derivatele în *-ulov* au pornit la început, de la un nume românesc terminat în *-ul*. În bulgărește, un nume de familie ca *Radulov* (*Raduloff*) nu reprezintă de cât un *Rade* art. rom. *-ul* + suf. bulg. *-ov*. Derivatul specific bulgăresc și care este cel mai răspândit în limba bulgară este *Radef*. Tot aşă un *Iankulov* (*Iankuloff*) trebuie redus la *Ianko* *-ul* + *-ov*, căci și aci derivatul specific bulgăresc este *Iančef*. și tot aşă și cu formele sârbești: *Iankulov* este *Iankul* *ov* care însemnează fiul lui Iancul; *Mateaš*, *syn* i. *Jankulovi*. Şafaîk ap. Rjećnik.

După studiul citat mai sus al lui T. Maretic, după cum din *-ul*, prin înlanțuire de sufixe s'a format un *-ulov*, tot aşă din acesta, prin adaosul sufixului *-ić* a rezultat un *-ulović*. Ast-

fel avem *Mrgulovic* din Mrgul (Murgul), *Prvulović* din Prvul, *Radulović* din Radul, *Sandulović* din Sandul, *Seculović* din Secul, *Srdulović* din Srdul (Surdul) astăzi numai ca prenume, *Stanulović* din Stanul, *Šćepulović* din Šćepul, *Vidulović* din Vidul, *Vladulović* din Vladul etc. Si tot aşa din unirea lui *-ul* cu *-ić* avem sufixul *-ulić*: *Dragulić* din Dragul, *Drakulić* (după Rjećnikul lui Daničić „vojvoda vlaški“) din Dracul, *Ma'u-lić* din Matul, *Sekulić* din Sekul, *Vidulutić* din Vidul etc.¹⁾. De sigur că nu tot aşa pot fi socolite și sufixele patronimice sărbești: *-ulin*, *-ulinka*, *-leta*, *-letić*, în care avem Bogulin, Dragulin, Markulin etc; Radulinka, Draguleta, Draguletić etc. Aceste toate sănt formate din *-ulin*, care este de origine română, afară de *-leta* care poate fi de origine italiană.

Ca să mă rezum, din cele expuse mai sus am vrut să stabilesc următoarele patru puncte:

1. Că *-le* de la vocativ nu poate fi același ca interjecțiunea bulgară *le*, de oare ce, în bulgărește, ea se întrebuițează, în regulă generală, după substantivele femenine și în această funcțiune o întâlmin și în dialectul dacoromân — deși cewă mai rar — iar în dialectul aromân peste tot, că și în bulgărește.

2. Că *-le* trebuie adus în legătură cu terminațiunea *-ul* de la numele de persoană din documentele despre care a fost vorba, și că acest *-ul* în nici un caz nu poate fi sufixul italo-sârb admis de Weigand, ci reprezintă articolul enclitic *-l*.

3. Ca *le* reprezintă vocativul normal tocmai al acestor nume de persoană, de la care apoi s'a răspândit și la celealte nume comune terminate în *u* sau consonantă.

4. Că, în fine, sufixul *-ulescu* derivă din *-ul* (articolul românesc) suf. *-escu(l)* 2)

1) Rad, LXXXII, p. 127.

2) După imprimarea studiului de față, dintr'un articol publicat de P. Skok în *Glasnik* XXX, 307—310, aflu că și dânsul sustine originea română a sufixului *-ul* în limba sârbo-croată